

2. UNITATEAREN IBILBIDE DIDAKTIKOA

2. UNITATEAREN IBILBIDE DIDAKTIKOA

Maalako Errebaleko Okendo jauregitik hasiko dugu. **Portaloitik** pasatu aurretik, gure eskumatarara lehengo **San Frantzisko komentua** ikusiko dugu, gaur San Frantzisko eliza eta Udalaren Kulturate zerbitzua dena eta Portaloiren ezker aldean **Garibai etxean, egun,** Udaleko Gazte bulegoaren zerbitzuaren kokapena.

Portaloia pasatutakoan, hiribilduko kaleetatik barrena ibiliko gara, Erdi Aroko eta Aro Modernoko eraikuntzak ikusiko ditugu.

Iturriotz kaletik gora, udaletxea eta parrokia eskumaldean, **Iturriozko atea** ezkerrean, **Bañez de Artazubiagaren** etxe ondotik pasatuz, **Harresi aretoa** joango gara harresiaren aztarnak ikustera. Kalean gora, **Goikobalurantz** (Santa Barbararantz) joango gara, gaztelua zegoen tokiraino **Gazteluondo zeharkatuz.**

Handik **Erdiko Kaletik** jaitsiz, **Parrokiaraino,** eta handik herriko plazara joango gara **Andikano Zelaaren etxea** ikusteko. **Olarte kantoitik** pasatuz, **Ferrerias kalerantz** abiatuko gara. Handik ezkerretara Zurgin kantoiren kalearekin topo egingo dugu. Hortik eskumaldean **Monterron jauregia** ikusgai izango dugu eta **Zurgin kantoiko atetik** pasatutakoan, Monterron jauregiaren ondotik **Zarugalde errebalean** bukatuko dugu ibilbidea.

1.- OKENDO JAUREGIA(Maalako errebalean):

Maalako errebalean dago, XVII. mendeko eraikuntza honek ere harlanduzko aurrealdea dauka. Herreriano barroko estiloko jauregi honek burdin sarez apaindutako balkoiak ditu eta Barrutia zein Zelaa leinuetako familia armarrria ere ikus daiteke.

Oraingo deituraren jatorri zuzena dator Ines Barrutia Zelaatik Domingo I. Okendorekin ezkondu zenetik. Okendo sendia Arlabango baserri batetik ei dator eta badirudi eraikin zahar hori 1590ean erosi zuela Andres de Oquendok. Okendo sendia lotuta dago Arrasate Bidekrutze baserrian jatorria zuen Mercado sendiarekin. Rodrigo Mercado de Zuazola oñatiarra izan zen Oñatiko Unibertsitatearen sortzailea. Arrasaten Mercado-Okendo jauregia Iturriotz kalean zegoen, Indianokua bezala ezaguna. XX. mendearen hasieran bertan Albina Madinabeitia bizi zen eta

bertan ikasi zituen lehenengo mugimenduak biolinean. Garai hartan ere hemen taberna eta barrualdean trinketea izan zen eta II. Errepublika garaian herriko etxea izan zen bertan (alderdi sozialistaren eta UGTren egoitza).. Hemen planifikatu zituzten 1934ko urriaren 5eko iraultzaren nondik-norakoak.

2.- SAN FRANTZISKO KOMENTUA ETA ELIZA:

Sorrera Joan Araoz Uriarte arrasatearrari esker izan zen. Mexikoko Zacatecasen aberastu ondoren, eta 1575ean eginiko testamenduak adierazten digun bezala, San Frantzisko eliza eraikitzea erabaki zuen.

1840ean, Mendizabalaren desamortizazioa eman zenean, frantziskotarrek alde egin zuten komentutik eta 1954ean etorri ziren berriro.

Lehen kapera XVI. mendean eraiki zuten, nahiz eta gaur egungo elizaren egitura XVII. mendekoa izan; beraz, herrerianotzat jo daiteke. Frai Migel Aranburuk eginiko eraikuntza erlijioso horren aurrealdean, fundatzaileen armarrak daude: Araoz eta Uriarterenak. Barrualdean, berriz, intxaur eta gaztaina egurrean eginiko "churrigueresco" estiloko erretaula dago, 1695. urtean Bergarako Jacobo Aiesta eta Rafael Larralde maisuek egindakoa. intxaurrezko eta gaztainezko egurrean . Egun, komentua, hainbat egokitze lanak egin ondoren Udalaren Kulturate zerbitzuaren egoitza da eta bertan, kultura zerbitzu ugari emateaz gain, beste udal sail batzuen kokapena ere badago.

3.- PORTALOAIA:

Jatorrian, herriko alde zaharra harresituta zegoen eta Goikobaluko (Santa Barbarako) gaztelupean zegoen.

Hiribildura sartu aurretik **Portaloia** gunea dago, eta bere ezkerrealdean **Garibai etxea**. Lehen bere aldemenean **Biteri eskolak** izan ziren. Gune honetatik, Beheko atea edo Portaloia ikusgai dago .

Portaloia edo Beheko Portala. Hiribilduko ate garrantzitsuena, berez , Gazteluondoko arkua da, 1768ko abuztuan egindakoa, baina hona pasatu zen, harriz harri desmuntatu zen eta hemen zegoena Gazteluondon jarri zuten. Maisu Arano eta Erdiko kaleen gurutzean

Hiru kalek osatzen dute hiribildua, hirurak maldan gora. Erdiko kalea dugu kale zuzen bakarra, beste biak Ferrerías eta Iturriotz, biribilduak dira, herriari obalo (almendra) itxura emanaz.

Arrasaten zeuden bost sarreretatik hiru bakarrik geratzen dira.

Lehen eta hiribilduarekin bat eginez, Mugaibeko dorre bezala ezagutzen zen XVIII.mendera arte **Gerra enea** eraikuntza zegoen. Olarte kokatuta egon zen, San Frantzisko elizaren bestaldean. Juan Karlos Gerraren oinetxea izan zen

4.- BAÑEZ ARTAZUBIAGA JAUREGIA:

XVI. mendean eraikia, Iturriotz kalean dago, Parrokiatik gertu. Oñatiko jaun gebaratarrren menpe ez egoteko, Bedoñan zuten dorretxea erre eta gero, hiribildura jaitsi zen Bañez Artazubiaga familia. Harlanduz eginiko jauregi horren aurrealdean armarría ikusi genezake, gertatukoaren adierazgarri, ate gainean latinez idatzitako esaldiak, honela dio: "Gure leinuaren askatasunagatik errea." Atearen alde bakoitzean ere, beste latinezko inskripzioa agertzen da, hauxe da: "Solus labor parit virtuten, sola virtus partit honorem" (lanaren bitartez bertutea lortzen da eta bertutearekin ohorea).

Arrasate Pasealekuaren konfluentzian **Harresi aretoa** dago. Zabalik izanez gero, antzinako hiribilduaren harresia bertan ikus daiteke.

5.- ITURRIOTZEKO ATEA: Iturriotzeko atea. 1795ean berritua. Zerkaosteta kalean

6.- GAZTELUONDOKO ERREBALA: **Gazteluondoko atea**, egun, desagertuta Gazteluondoko eskola gunearen ondoan.

7.- GOIKOBALU (GAZTELUAREN AZTARNAK):

Antzinean, gaztelua bertan zegoen eta zimentazioen aztarnak daude. Gaur egun, parke bat dago eta bertan, herensugearen estatuta bat dago, hiribilduari begira.

1200 arte, Gaztela erresumak konkistatu arte, Leintz bailara osoa Nafarroako Atxorrotzeko tenentziaren barruan zegoen. Gaztelako Alfonso VIII erregeari entregaturiko ondasunen artean

Rodrigo Jimenezek eskribienteak konkistatutako gazteluen zerrendan ez zuen aipatu Goikobaluko gotorlekua, Berriz, Nafarroako hainbat historiagileren iritziz Atxorrotz (Eskoriatzakoa) Goikobalukoa (Arrasatekoa) eta Elosuko (Bergara) gazteluak Nafarroako erresumaren defentsarako sarearen zatikoak zirela aipatzen dute.

Jose Letonak jaso zuen 1785an Udala Historia Akademiara zuzendu zitzaion idatzi bat non esaten zitzaion Arrasaten tradizioa zela 901.urtez geroztik Arrasate existitzen zela eta bere defentsarako Antso Abarkak (970-994), Iruñeko erresumaren erregea) agindu zuela gaztelu bat egitea eta baita harrresia ere.

Enrike IV. erregeak 1457an agindu zuen gaztelua botatzea, herritarren nahiari kasu eginez gaztelu hartan gaizkileak eta tiranoak ezkutatu omen zirelako.

Garibaik(1533-1599) gazteluaren aztarnak ezagutu zituen. Historiagilearen arabera, gotorleku handia zen, harrizko mendi eder batean zegoen eta oso zaila zen haraino iristea. Berak ere Antso Abarkak egindakoa zela esaten zuen baina historia iturririk ez omen daude horretaz.

Gaur egun dauden arrastoei eta tokiari Santa Barbara(Goikobalu) esaten diegu, 1635. urtean Barbara Abarrategikoak Goikobalun ermita bat eraiki zuelako. Santa Barbarari eskainita zegoen ermita.

Tolosako Batzarren dekretuak ermita botatzeko agindu zuen 1769an, baina herritarrek ez zuten gura izan eta 1771n Villafranca de Gaitango kondea alkate zela, bota barik itxi zuten. 1794an Konbentzio gerran artillero frantsesek eta gero Napoleonen artilleroek 1813an okupatu zuten eta betiko desagertu zen.

Bertan gazteluko dorreen oinarriak ikusi daitezke, 1994an aztarna horiek azalerratu baitzituzten. Egindako ikerketen arabera gazteluak lau dorre zirkular zeuzkan, bakoitzak 6 metroko diametroarekin eta dorre nagusi bat 30 metroko harresi laukizuzen batez babestuta.

8.- SAN JUAN BATAIATZAILEAREN PARROKIA:

Lehendabiziko erreferentzia 1318. urtekoa. Tenpluaren eraikuntza gotiko estilokoa-garaikoa- (XIII-XIV), baina kanpandorreko errematea klasikoa, pizkunde garaikoa (XVI. mendekoa).

Barnealdean altura bereko hiru nabe, koloma kalsikoak, gangak oso altuak, Berpizkunde garaiko erretebloa eta beste bat barrokoa, zurezko silleria bat aberez nahiz giza itxurazko aurpegi zenbaitez landurik eta beirateak. Kanpoaldean, hiru ateondo, kanpandorrea bi ojibazko arkurekin eta teilatuko urak kanporatzeko, basurde, tximino, otso eta beste animalia batzuen itxura dituzten xurrutarriak ageri dira elizaren perimetroan. 1990eko hamarkadan zaharberritu zuten parrokia.

Hiribildua jaio aurretik, gurtza antolatzeko eliza xume eta txikia zegoen, Santa Marinako basiliza, hain zuzen ere, izan zen Arrasateko lehendabiziko parrokia. 1768an bota zuten eta baserri bihurtu zuten (Santa Marina baserria) eta 1967. urtean baserria bota zuten, toki hartan Mesedeetako Ama ikastetxea egiteko.

9.- UDALETXEA:

Herriko plazan dago. XVIII. mendekoa den eraikuntza barrokoa. Martin Karrera arkitekto zegamarraren lana da hau, 1756. urtean eraikitzen hasi eta 1766. urtean bukatutakoa.

Barroko garaikoa. Ezaugarriak; Behe oina arkuduna, balkoi handiak, burdin sarez hornituta eta erdian herriko harmarria. Barnealdean, erdian kokaturik, eskailera bat, lehen mailan bi zatitan banatuta eta erdi patio barik.

Harlanduz eginiko eraikuntza honen behe oina 5 arkuk osatzen dute. Elorrioko Rafael Amezola artisauak egin zituen balkoien eta eskailerako burdinsareak. Udaletxearen erdialdean burdin sarez eginiko balkoi handi bat dago eta goragoa ongi zentratuta, frantses erroko estiloaren eragina duen herriko armarria dago.

Galarratik (Udalatxetik) ateratako harriaz eraikitakoa da baina moldurak egiteko harria Aguraingoa da.

10.- ANDIKANO ZELAA ETA LOIOLA OÑAZ IRAZABAL JAUREGIA:

Arrasateko erdialdeko plazan dago. XVII. mendekoa da eta herreriano estilokoa. Aurrealdean, erdi ezkutaturik, familien armarriak ageri dira. Baina sasi gotiko estiloan eraikitako zurezko galeria da eraikuntzaren elementurik ikusgarriena.

11.- ZURGIN KANTOI:

"Krimenaren kantoia", Monterron jauregiaren aurrean, bertan Monterroneko kondea Santiago Aranguren hil zutelako.

12.- FERRERIAS KALEA:

Arrasateko kalerik zaharrenetakoa da Ferrerias kalea. Beheko Portaloian hasten da eta Gazteluondo alderaino iristen da. Egun, Beheko Portaloian dagoen arkua Gazteluondoko atean zegoena da.

Esteban Garibaikoa historiagileak jaso zuen oraingo Ferrerias kaleari garai hartan Arozkale deitzen ziotela. (Errementarien kalea).

Kale honetan eta gaur, Olarte kale moduan ezagutzen dugun eremuan, Arrasateko altzairugintza, XVI. mendean, bere punturik gorenean zegoenean burdinola txiki, tiraderak, ugari zeuden. Garai horretan, 60 edo 70 izatera iritsi ziren. Tiraderak burdinola txikiak ziren, labe txiki bat zeukaten eta gurpil hidraulikoek mugitzen zuten hauspoez eta batzuetan eskuz eta beste batzuetan gurpil hidraulikoek mugiarazitako forjako mailu batez.

13.- ZURGIN KANTOIKO ATEA:

Hiribilduko aterik zaharrena da. Sarrera Olarte kaletik da eta hortik goruntza Zurgin kantoia. Zurgin kantoiko atea edo "krimenaren kantoia".

14.- OLARTEKO ATEA (DESAGERTUTA):

Olarteko atea. Olarteko kalearen erdialdean, Olarteko kantoia-aren intersekzioa zegoen. 1892an bota zuten.

15.- MONTERRON EDO MONTARRON JAUREGIA:

XVII. mendeko eraikina dugu. Kubo itxura du eta herreriano estilokoa da. Apainduria gutxikoa da jauregiaren aurrealdean, bi armari bakarrik agertzen baitira: Andikano Zelaa Arangurenena, alde batetik, eta Unzuetarena, bestetik. Horrez gain, kate batzuek mugatzen dute ate nagusiaren perimetroa, Felipe IV.ak jauregiari emandako immunitatea azpimarratzeko.

Garai hartan errege jauregia izatera pasatu zen eta haren jurisprudentziaren pean gelditu zen. Dena den, gaur ikusten diren kateak ez dira jatorrizkoak, XIX. mendean Eibarko miliziano batzuek kendu baitzituzten. Burdinaren presentziak garrantzi handia izan du Arrasateko artean, batez ere, forja lanetan. Monterronen burdinazko balaustradak ikusi daitezke, baina forja lan horiek Arrasateko eraikuntza bat baino gehiagotan agertuko dira, eta herriko burdinolen kalitatea erakusten dute.

Monterrongo elementurik interesgarriena da jauregiaren lorategia. Espezie botaniko bitxi eta ugari dago, hala nola, 38 m-ko sequoia erraldoia.

16.- ZARUGALDE ERREBALA:

Jauregiaren ondotik Zarugalde errebala ikusten da eta bertan bukatutzat ematen da irteera didaktikoa.